

OBNAVLJANJE ŠKOLA U ZADRU NAKON OSLOBOĐENJA

MATE ZANINović

Zadar je u svojoj povijesti bio plijen različitih osvajača, prodavan i otuđivan, pa je tako nakon prvog svjetskog rata Rapalskim ugovorom od 12. studenoga 1920, temeljenim na Londonskom sporazumu tadašnjih velikih sila kao sastavnom dijelu ekspanzionističke politike talijanskog imperijalizma, otuđen od teritorija i naroda kojem je od davnina geografski i etnički pripadao.

U Zadru je u razdoblju od 25 godina prestao rad škola na hrvatskom, a mjesto njih bile su otvorene škole na talijanskom jeziku. Rapalskim ugovorom Italija je pored grada Zadra dobila još i susjedna sela, od kojih su u to vrijeme četiri sela bila bez osnovne škole (Puntamika, Dračevac, Ploče i Crno). Talijanske vlasti otvorile su i u ovim selima osnovne škole, ali ne da podignu kulturnu razinu naroda ovog kraja, već u svrhu njihove denacionalizacije. Plan denacionalizacije hrvatskog i srpskog stanovništva u Zadru, kao i u susjednim selima koja su potpadala pod Zadar, potpuno je uspio. Tome su krivi političari Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije, koji nisu Rapalskim ugovorom osigurali našem narodu nikakva kulturna prava, već su ga prepustili na milost i nemilost tuđinu — talijanskom fašizmu.

Do prvog svjetskog rata Velika gimnazija u Zadru na hrvatskom jeziku¹ sticala je sve veći ugled i nastavničkim kadrom i uspjehom učenika, a od 1918—1921. god. ta je naša kulturna institucija pod tuđinskim pritiskom časno izvršila posljednju dužnost i nastavila

¹ Odlukom Pokrajinske vlade Dalmacije od 5. X 1896, br. 2715/MBN, početkom šk. god. 1897/98. otvorena je u Zadru niža gimnazija s hrvatskim ili srpskim naukovnim jezikom. Zadarska niža gimnazija s hrvatsko-srpskim nastavnim jezikom razvila se, pa je vladinom odlukom od 3. IX 1900. od početka šk. god. 1901/02. proširena u Veliku c. kr. klasičnu gimnaziju s hrvatskim ili srpskim nastavnim jezikom.

svojim radom kao klasični odjel Državne realne gimnazije u Šibeniku. Istu sudbinu doživjela je i Muška učiteljska škola na hrvatskom jeziku u Arbanasima kod Zadra, kako se u to vrijeme govorilo.² O posljednjim danima ove škole dosta se pisalo,³ pa je ova škola 1921. odlukom Ministarstva prosvjete u Beogradu školsku godinu 1921/22. nastavila u Dubrovniku, a od 1922/23. u Šibeniku.

U Zadru i na teritoriju koji je pripojen Italiji radilo je svega 8 pučkih škola na hrvatskom jeziku (u gradu Zadru dvije: muška i ženska, u Arbanasima tri: muška, ženska i Vježbaonica pri Učiteljskoj školi. Pored spomenutih postojala je po jedna mješovita osnovna škola u Bokanjcu, Stanovima i Voštarnici).⁴

Za vrijeme talijansko-fašističke vlasti u Zadru od 1918. god. do talijanske kapitulacije u drugom svjetskom ratu (8. IX 1943) prestao je rad osnovnih i srednjih škola na hrvatskom jeziku, a umjesto njih bile su otvorene talijanske škole. Viša realka već je 17. XI 1919. pretvorena u »Scuola e istituto tecnico«, a po talijanskom vice-admiralu dobila je ime »Enrico Millo«. Klasična gimnazija s talijanskim nastavnim jezikom pretvorena je u »R. Ginnasio Liceo G. D'Annunzio« s 3 niža i 2 viša razreda gimnazije i s 3 razreda liceja. Nakon završena tri licejska razreda učenici bi polagali ispit zrelosti, pa su se mogli upisati na fakultete. Broj učenika u toj školi iznosio je otprilike 150 do 200.

U zgradi Hrvatske gimnazije bio je smješten R. Istituto Magistrale »Principe di Piemonte« (to je u stvari bila učiteljska škola), a za upis u tri viša razreda te škole učenici su trebali završiti četiri niža razreda. Nakon završenog školovanja učenici su stjecali zvanje »maestro« (učitelj), a i pravo upisa u »Magistero« (vrst više pedagoške škole). Školu je posjećivalo 150 do 200 učenika-ca do 1938. god., kada je dostignut broj od 300 učenika-ca.

Ženska odgojna ustanova sv. Dimitrije pretvorena je u R. Istituto Magistrale »S. Demetrio« kao privatni zavod, a učenice su polagale malu i veliku maturu kod Učiteljskog instituta »Principe di Piemonte«.

Bivša Velika realka, za koju je ranije kazano da je 1919. bila nazvana Scuola e istituto tecnico »E. Millo«, pretvorena je nakon Rapalla u R. Istituto tecnico di Zara, s 3 niža i 4 viša razreda.⁵

² Ilirski preparandij — konvikt u Arbanasima kod Zadra, osnovan je 1866. pod službenim nazivom »Convitto illirico pedagogico del Borgo-Erizzo di Zara«. Na prvim svjedodžbama pisalo je hrvatskim jezikom »Od c. kr. zavoda za narodne učitelje u Arbanasih«.

³ Klonimir Škalko, »Posljednji dani naše učiteljske škole«, *Učiteljska škola Zadar 1866—1956*, Zadar, 1956, str. 108.

⁴ U Zadru je 1. X 1885. otvorena prva opća pučka škola na hrvatskom jeziku.

⁵ *Annuario (1919—1920) della Scuola e istituto tecnico Enrico Millo*, Zara, 1920.

OBNAVLJANJE ŠKOLA U ZADRU NAKON OSLOBOĐENJA

U Zadru na poluotoku djelovale su tri osnovne škole pod imenom »S. Grisogono«, »Cippico« i »S. Maria«, a pored toga i u Voštarnici, Arbanasima, u Crnom, Stanovima, Bokanjcu, Puntamiki i Dračevcu.

Stručna škola za obrtničko risanje »Paško Bakmaz« pretvorena je u Scuola Tecnico Industriale »P. Bakmaz« (3 niža i 2 viša razreda — corso tecnico) stolarskog i mehaničarskog smjera, a uz tu školu bile su vezane Škola za domaćice i večernja škola i tečajevi za motoriste i elektrotehničare.

Još su djelovale Trgovačka škola (Scuola Tecnico Commerciale »L. Ziliotto« i »Istituto tecnico commerciale »F. Rismondo«). U prvoj školi učenici su dobivali zvanje »computista« (računovođa), a u drugoj »ragioniere« (knjigovođa).

U toku drugog svjetskog rata u borbi za oslobođenje od okupatora i za socijalno oslobođenje naših naroda Zadar je 31. listopada 1944. oslobođen snažnim ofanzivnim djelovanjem jedinica XIX sjevernodalmatinske udarne divizije NOV. Zadar su oslobodili Prvi i Drugi bataljon Zadarskog partizanskog odreda^o i vojno-pozadinska komanda, kao i četa Mornaričke pješadije 3. POS-a.

U svome programu za vrijeme NOB-e KPJ imala je zacrtano i oslobođenje svih krajeva, nepravedno otuđenih, i provodeći program koji se temeljio na aktivnom sudjelovanju tih krajeva u NOB-i, donesene su odluke ZAVNOH-a i AVNOJ-a o priključenju Istre, Rijeke, Zadra, Lošinja, Cresa i Lastova i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj i Jugoslaviji. Pripremajući svoje drugo zasjedanje, Izvršni odbor ZAVNOH-a objavio je još 20. rujna 1943. Odluku o vraćanju u sastav Hrvatske i Jugoslavije otuđenih teritorija. Spomenutu odluku ZAVNOH je potvrdio na Drugom zasjedanju u Plaškom, održanom od 12. do 15. listopada 1943, a Drugo zasjedanje AVNOJ-a, održano u Jajcu 29. studenoga 1943, potvrdilo je to isto.

Jedinice NOV koje su oslobodile Zadar, i organi narodne vlasti koji su u grad stigli 1. studenoga 1944, Gradski NOO Zadar, Gradski odbor JNOF-a Zadar, te okružna rukovodstva, imali su velikih teškoća u obnavljanju grada. Oslobođioci Zadra našli su grad u gomili ruševina, jer je bio bombardiran oko 90 puta. Gradski NOO je bio pred vrlo teškim i odgovornim zadacima, jer je porušenom gradu trebalo vratiti život, a rat je još bijesnio. Hitnih zadataka bilo je napretek (snabdijevanje vojnih jedinica, bolnica, obnavljanje vodovoda, kanalizacije i dr.), a među njima trebalo je pokrenuti kulturno-prosvjetnu djelatnost i obnoviti rad škola.

Od samog početka narodna vlast je posvetila veliku brigu organizaciji osnovnog i srednjeg školstva. U obnavljanju školstva počelo

^o V. Kožul, »Zadarski partizanski odred oslobađa Zadar g. 1944«, *Zadarska revija*, I/1952, br. 4, str. 1—3.

se od osnovnoga. Najprije je već u prosincu 1944. obnovljena osnovna škola u Arbanasima, zatim u predjelu Voštarnice i na Puntamiki, pa na Poluotoku. U siječnju 1945. otvorena je osnovna škola u Stanovima, a u svibnju 1945. u Bokanjcu i Crnome. Budući da je školska zgrada u Pločama bila u ruševnom stanju, tamo je nastava počela tek 1. listopada 1945. Nakon završetka rata i konačnog oslobođenja zemlje u Zadru je otvorena i talijanska osnovna škola za talijansku nacionalnu manjinu na talijanskom jeziku.

Otvaranje osnovnih škola na hrvatskom jeziku u Zadru i okolnim selima, roditelji djece dorasle za školovanje jedva su dočekali. Oni su htjeli da im djeca slušaju nastavu na materinskom jeziku, pa su neki roditelji dobrovoljno upisivali djecu i s navršenih 15 i 16 godina života, iako su djeca u tim godinama bila oslobođena obaveznog školovanja. *Bilten* je tom prilikom pisao: »Narodna vlast uz obilnu pomoć naroda, odlučnom voljom i vrućom ljubavlju, prisilila je osposobljavanju zgrada za školsku obuku. Na tome radu isticao se rajon Voštarnice, koji je u kratkom vremenu popravio i preuredio jednu porušenu zgradu za školu«.

Početak rada osnovnih škola na hrvatskom jeziku bio je otežan jer je talijanska fašistička vlast drastičnim mjerama zabranjivala hrvatski jezik ne samo u školama već i u svim ustanovama i javnim mjestima. Stoga je u početku rada osnovnih škola nakon oslobođenja Zadra trebalo mnogo volje, entuzijazma i pedagoškog takta da bi silom odnarođena djeca naučila materinski jezik. Naši učitelji su s uspjehom izvršili zadatak, jer su djeca za kratko vrijeme naučila hrvatski jezik, iako su u početku pojedine riječi imale pogrešan talijanski naglasak i izgovor, ali se u daljnjem radu to sve više izgubilo.

Početak školske godine 1945/46. u devet hrvatskih osnovnih škola, na bivšem anektiranom području, bilo je upisano 1683 djece. Nakon toga, kada su bile otvorene Sedmogodišnje i Osmogodišnje škole u Zadru i Arbanasima, broj djece u okolnim selima je opao, jer je dio djece tih sela, nakon završenog četvrtog razreda nastavlja školovanje u sedmogodišnjim, odnosno osmogodišnjim školama ili u Gimnaziji u Zadru.

Za početak rada osnovnih škola narodna vlast je morala uložiti mnogo materijalnih sredstava. Trebalo je u svim školskim zgradama izvršiti temeljite popravke i adaptacije učionica i učiteljskih stanova. Postepeno su potrebe za školskim prostorom sve više rasle jer se grad naglo razvijao dolaskom njegova stanovništva nakon oslobođenja zemlje. Narod je sve više uviđao potrebu školovanja, pa je i to znatno utjecalo na ekspanziju školstva, a posebno osnovnog, koje se produžuje najprije na sedmogodišnje, a zatim osmogodišnje.

Školske godine 1948/49. uvodi se sedmogodišnje školovanje s nastavnim planom i programom nižih gimnazija najprije u Osnovnu školu »Petar Preradović«, u Sedmogodišnju školu u Arbanasima i u talijansku sedmogodišnju školu, a 1953/54, kada su se odvojili niži razredi Gimnazije od viših razreda, osnovana je u Zadru i Osnovna škola »Centar«. Od te školske godine sedmogodišnje škole prerastaju u osmogodišnje škole: »Petar Preradović«, »Centar«, Arbanasi i Talijansku osmogodišnju školu (Scuola ottenale della minoranza italiana). Bilo je potrebno veliko zalaganje nastavnika osnovnih škola dok su se one afirmirale, jer u početku u njima radilo se pod težim materijalnim uvjetima, namještaj je bio star, a učionice bez osnovnih učila.⁷

Gimnazija u Zadru bila je otvorena odlukom Okružnog NOO-a Zadar, Prosvjetni odjel i u suglasnosti s Oblasnim NOO Dalmacije Prosvjetni odjel. Za prvog direktora Gimnazije u Zadru imenovan je 21. veljače 1945. prof. Novak Navaković. Od 1. do 6. ožujka obavljen je upis u Hrvatsku gimnaziju i formiran je nastavnički zbor, pa je 10. ožujka 1945. održana prva svečana sjednica, kojoj je predsjedavao direktor škole, a bili su prisutni profesori i nastavnici: Stanko Miloš, Ivo Ostojić, Šime Dunatov, Ante Bužonja, Josip Vrtođušić, Vesna Ljubić, Angelina Nadinić, Šimun Jurić, Branko Zuzzi i Mile Filipi. Gimnazija u Zadru osnovana je kao gimnazija realnog tipa.

Svečano otvorenje Gimnazije obavljeno je dana 11. ožujka 1945. u prisutnosti predstavnika narodnih vlasti, NOV, mnoštva građana i bivših učenika Hrvatske gimnazije. U povodu svečanog otvorenja Gimnazije s tribine pred školskom zgradom govorili su predstavnici Gradskog NOO-a, bivših đaka, NOV-e, Okružnog NOO-a, ZAVNOH-a i USAOH-a Zadar, a na kraju je uzeo riječ direktor Gimnazije prof. Novak Novaković, koji je evocirao uspomene na rad ove ustanove, pa je između ostalog naglasio:

»Koncem prošlog vijeka vodila se uporna borba za naš jezik u srednjim školama Dalmacije. Još 1873. i 1874 borio se za to Split, a 1890. godine — pokrenuo je istu borbu naš elemenat u Zadru. Miho Klaić, predstavnik narodnog otpora protiv tuđinstva u Dalmaciji, postavio je u Saboru zahtjev da se u zadarske srednje škole uvede kao nastavni jezik mjesto talijanskog hrvatski. Gimnazija s nastavnim jezikom hrvatskim ili srpskim imala je da posluži ne samo gradu Zadru nego i velikoj okolici, koja se proteže od Raba do Krke. Na tom prostoru bilo je tada 60 osnovnih škola, od kojih je 59 bilo s našim nastavnim jezikom. Bečka je vlada sve to dobro vidjela, ali koliko je voljela naš element u Dalmaciji, vidi se po tome što je tek poslije sedam godina, poslije mnogo borbe, pristala da se školske 1897/98. godine otvori I razred Kla-

⁷ Podaci: *Zadar, 1944—1954*, Zadar, 1954, »Osmogodišnje i osnovne škole«, str. 158—164.

sične gimnazije u Zadru s nastavnim jezikom srpsko-hrvatskim. U tadašnju gimnaziju austrijska vlast nije htjela da dira. Narod je s velikim oduševljenjem prigrlio svoju prvu gimnaziju u Zadru.

Već I razred iznenadio je brojem đaka i one, koji su stvorili Gimnaziju, i one, koji su je gledali krivim okom. Bilo je preko 90 učenika. Škola je proradila 2. prosinca 1897. godine. Na poticaj rodoljuba Manfreda Borelli-a priteklo se u pomoć siromašnim učenicima, pa je osnovano pripomoćno društvo, koje je siromašne đake opskrbljivalo knjigama i odijelom.

Daljnji razvoj našeg srednjeg zavoda u Zadru teče u etapama stalnog uspona. 1900. godine škola je dobila svoju zgradu, pomalo zavod dobiva više razrede i postaje, kako se to zvalo: Velika gimnazija. Od školske godine 1901/02. pa do 1903/04. bio je u nastavničkom zboru zadarske Velike gimnazije čovjek, čije je ime trajno zabilježeno u historiji našeg oslobodilačkog pokreta: Vladimir Nazor...⁸

Gimnazija je otvorena u zgradi nekadašnje (do 1920.) hrvatske osnovne škole (danas Osnovna škola »Velimir Škorpik«), a uz gimnazijske razrede bio je osnovan za prvu godinu i pripremački razred sa 65 učenika i učenica, pa je u otvaranju Gimnazije bilo 544 učenika, a od toga broja 356 učenika i 188 učenica. Po razredima broj učenika bio je sljedeći: I razred imao je 7 paralelnih odjeljenja s 334 učenika (ce), II razred 42 (29 učenika i 13 učenica), III razred 37 (27 učenika i 10 učenica), IV razred 37 (24 učenika i 13 učenica), V razred 18 (9 učenika i 9 učenica) i VI razred 11 (8 učenika i 3 učenice). Na kraju školske godine 1944/45. ostalo je svega 442 učenika (ce), od toga 291 učenik i 151 učenica.⁹

Istoga dana kada je otvorena Gimnazija, otvoren je i Đački dom za 300 učenika, uglavnom boraca NOR-a.

U toku prve školske godine popunjeno je nastavničko vijeće, a dolazilo je do promjena u rukovodstvu škole. Direktor Gimnazije, prof. Novak Novaković, bio je 14. svibnja 1945. premješten u Zagreb, a njegovu dužnost je preuzeo prof. Stanko Miloš. Nastavnički zbor je popunjen, pa su krajem 1944/45. pored spomenutih profesora i nastavnika, koji su prisustvovali svečanoj sjednici, pridošli još i ovi: Vanda Barani, Ivan Brabec, Dunko Čatlak, Milan Čenić, dr Petar Čučak, Šime Dešpalj, Josipa Gulin, Anka Košta, Rade Nesnović, Vesna Ostojić, Ante Perić, Marija Radić, Tonka Škarica, Frano Torbarina i Petar Zrinski. Tajnica je bila Vanda Štern.

Zalaganjem nastavničkog zbora i učenika Gimnazije u Zadru nastavila je svoj kontinuitet u radu, pa je školske godine 1946/47. imala svih osam razreda s ukupno 689 učenika (ca), a od toga broja 397 učenika i 292 učenice.

U zadarskoj gimnaziji postepeno je otvoren VII i VIII razred, pa je do kraja školske godine 1952/53. rad postao sve normalniji,

⁸ Izvještaj Gimnazije u Zadru za 1944—45.

⁹ Isto.

iako su teškoće bile različite. U prvo vrijeme oskudijevalo se u školskim učilima, nije bilo udžbenika, nedostajalo je školskog pribora, ali zalaganjem nastavnika i učenika teškoće se otklanjaju, rad je sve kvalitetniji, a uspjeh učenika sve bolji.

Školske godine 1948/49. provedena je reforma općeobrazovnih škola, pa je gimnazija podijeljena na tri niža (I-III) i pet viših (IV-VIII) razreda. Prva tri razreda gimnazije dobila su istovjetan plan i program s tri viša razreda sedmogodišnje škole, pa se i niži tečajni ispit (mala matura) polagao nakon tri niža razreda gimnazije ili nakon sedmog razreda sedmogodišnje škole. Upis u IV razred gimnazije bio je uvjetovan polaganjem male mature. Sedmogodišnje školovanje je postalo obvezatno, pa je u Zadru bilo određeno po rejonima pohađanje sedmogodišnje škole i nižih razreda gimnazije. Broj učenika povećao se na taj način tako da je školske godine 1947/48. do 1952/53. varirao od 763 do 792.

Početkom 1953/54. uvodi se obavezno osmogodišnje školovanje. Niži razredi gimnazije (od I-IV) odvajaju se i od njih se formira posebna Osmogodišnja škola »Centar«. Otada zadarska gimnazija ostaje s četiri viša razreda, tako da je 1953/54. Gimnazija u Zadru imala 426 učenika i učenice, a jedan dio nastavnika i profesora bio je dodijeljen novoformiranoj Osmogodišnjoj školi »Centar«, kojoj je za direktora imenovan gimnazijski profesor Radovan Kulišić.

Do kraja školske godine 1953/54. u gimnaziji se radilo po nastavnom planu i programu iz 1948, a po njemu su bili zastupljeni slijedeći predmeti: hrvatski ili srpski jezik, ruski, engleski, francuski ili njemački (obvezatno po 2 svjetska jezika), latinski jezik (u VII i VIII), povijest, Ustav FNRJ, zemljopis, psihologija, geologija s mineralogijom, matematika, fizika, kemija, filozofija, crtanje, pjevanje i tjelesno vježbanje.

Prvih godina nakon oslobođenja u upravi Gimnazije dolazi do čestih promjena, pa su osim spomenutih direktora bili i slijedeći: Ante Crvelin, Dunko Čatlak (triput), Mate Vlahović (dvaput), Zdravko Ikica (dvaput), Pavle Esapović, Danica Ilić, a od 1954. Anđeo Miškov.

U prvim godinama rada Gimnazije odvijao se vrlo bujan društveni i kulturni život učenika. Omladinske organizacije USAOH-a i SKOJ-a djelovale su od početka rada škole, a kulturni rad se odvijao djelovanjem sekcija: dramske, literarne, pjevačke i sportske.

Obnavljanje rada Učiteljske škole u Zadru počinje za vrijeme NOB-e. Na području oslobođene Dalmacije uspostavlja se ponovo rad osnovnih škola, a učiteljskih kadrova nije bilo, posebno na zadarskom području, pa se već od listopada 1944. počinje vrlo intenzivno raditi na organiziranju učiteljskih tečajeva, iako je i ranije djelovalo nekoliko tečajeva za pomoćne učitelje. Na zadarskom pod-

ručju je 2. siječnja 1945. u Filip-Jakovu kod Biograda na moru otvoren tečaj za pomoćne učitelje sa 48 kandidata. Kako je nedostatak nastavničkog kadra za normalan rad učiteljskih tečajeva bio isto tako akutan, da bi se nastavilo s organizacijom i uspješnim radom, Prosvjetni odjel Oblasnog NOO-a Dalmacije fuzionirao je 8. ožujka 1945. tečajeve iz Malog Rata kod Omiša i tečaj u Filip-Jakovu.

Oblasni tečaj za pomoćne učitelje otpočeo je rad na otočiću Galovcu (Školjiću) ispred Preka, u bivšem sjemeništu, gdje je ranije radila privatna niža gimnazija. Rukovodilac tečaja bio je prof. Ivo Carić, a predavači su bili: Milan Bujas, Fabijan Grubišić, Viktor Ostojić, Ivo Tomašević, Ante Stipišić, Vlado Kocijan, Anka Matić, Petar i Ema Kukolj, Nikola Pupovac, Svetka Baraba, Vanda Barani i Roko Kršinić. Tečaj je imao i svoju vježbaonicu, a tečajci su hospitalirali i u školama u Poljani i u Sutomišćici na otoku Ugljanu.¹⁰

Tečaj nije završavao u isto vrijeme jer i njegove grupe nisu u isto vrijeme počele s radom. Sadržaj rada na tečaju sadržavao je pored pedagoškog rada u osnovnoj školi i praktične radove iz različitih grana gospodarstva (pčelarstva, vrtlarstva, vinogradarstva, voćarstva i maslinarstva). Tečaj je završilo preko 250 pomoćnih učitelja.

Nakon oslobođenja Dalmacije pored rada tečajeva za pomoćne učitelje prišlo se školovanju učiteljskog kadra i u redovnim učiteljskim školama, pa su obnovljene učiteljske škole u Dubrovniku i Šibeniku, a od početka ožujka osniva se i Učiteljska škola u Splitu.

Početkom 1945/46. u Dalmaciji je bilo 1213 učitelja, a od toga broja 530 pomoćnih učitelja, od kojih samo na zadarskom području 184. Zadarsko područje bilo je odvojeno od svoga središta Zadra više od dvadeset godina nakon Rapalskog ugovora (1920-1944), pa je i to utjecalo na nedostatak sručnih učitelja. Radi poboljšanja strukture učitelja na zadarskom području, u Zadru je otvorena 29. XI 1945. Učiteljska škola, a nastava je počela s pripravnim A razredom i pedagoškim tečajem, ukupno 4 odjeljenja sa 134 učenika. Redovni rad u školi nije mogao odmah započeti jer u Zadru i okolici nije bilo učenika s odgovarajućom školskom spremom kao preduvjetom za redovno školovanje.¹¹

Prvi direktor obnovljene Učiteljske škole u Zadru bio je prof. Ivo Carić, dotadašnji rukovodilac oblasnog učiteljskog tečaja na otočiću Galovcu, a upravitelj đачkog doma bio je učitelj Josip Vladović -Relja.

S obzirom na velike potrebe za učiteljima, u zadarskoj Učiteljskoj školi prvih godina nakon oslobođenja bio je broj učenika u po-

¹⁰ Marijan Junaković, »Tako smo postali narodni učitelji«, *Školske novine, Zagreb*, 15. travnja 1975., str. 16, (835), god XXV.

¹¹ *Učiteljska škola Zadar 1866—1956*, Zadar, 195, str. 82.

rastu, pa je već školske godine 1947/48. školu pohađalo 283 učenika, a slijedeće 1948/49, bilo je 300 učenika.¹² Prvi učitelji, ukupno njih 48, koji su 1947. i 1948. završili ovu školu, bili su svršeni učenici jednogodišnjih pedagoških tečajeva, a prva generacija redovnih učenika koji su završili školu od I do IV razreda polagala je diplomski učiteljski ispit 1950. god. Te godine je u dva IV razreda diplomiralo 53 kandidata.¹³

Učiteljska škola u Zadru započela je rad na Brodarici u kući Vlahov, gdje je bio smješten i đački dom, a 1952. škola je preselila u obnovljeno krilo zgrade bivšeg liceja sv. Dimitrija. Već slijedeće školske godine škola seli u prostorije bivše kasarne, koja se nalazila u parku »Vladimir Nazor«, gdje su bile adaptirane prostorije za Učiteljsku školu i Vježbaonicu u istoj zgradi. U međuvremenu učiteljske škole su produžene na pet razreda, pa se radilo po nastavnom planu i programu od 1952. godine.

Prve školske godine 1945/46. otvoren je pripremački tečaj, nakon kojeg su učenici polagali tečajni ispit i upisivali se u I razred Učiteljske škole. Do 1951. god. školovanje u Učiteljskoj školi trajalo je četiri godine, a zbog pomanjkanja učitelja za omladinu stariju od 18 do 20 godina bio je formiran dvogodišnji tečaj, pa su učenici u prvoj godini stjecali opće, a u drugoj godini stručno obrazovanje. U školskoj godini 1945/46. nije se otvorio I razred, jer nije bilo dovoljno učenika s nižim razredima srednjih škola. Stoga su 1945. radila samo dva tečaja: niži i viši pripremački tečaj. U nižem tečaju bilo je 94, a u višem 40 učenika. Ovi učenici bili su smješteni u đačkom domu, a školovanje i smještaj u domu bili su besplatni. Bili su to pretežno mladići i djevojke od 15 do 20 godina, ali s mnogo ozbiljnijim i zrelijim izgledom, jer je to bila omladina koja je dijelom sudjelovala u jedinicama NOV ili već djelovala kao pomoćni učitelji po selima i otocima Sjeverne Dalmacije. Svi učenici su bili svjesni i samoinicijativni, puni poleta i zanosa, pa je to utjecalo i na nastavnike koji su s mnogo volje prilazili radu na realiziranju zadataka.

Značajno mjesto u radu Učiteljske škole u Zadru zauzimao je vanškolski rad učenika, koji je trebao da odgoji učitelje za društveni rad kako bi izvan škole radili na širenju prosvjete i kulture u narodu. Osnovano je kulturno-umjetničko društvo »August Cesarec« koje je imalo sekcije: literarnu, diletantsku, folklornu, kazalište lutaka, tjelesni odgoj i dr. Ove sekcije su djelovale vrlo uspješno. Nastupali su i u Narodnom kazalištu s cjelovečernjim programom, a literarna sekcija je održavala literarne večeri. Velik dio učenika bili su članovi DTO »Partizan«.

¹² Isto.

¹³ Učiteljska škola Zadar 1866—1956, Zadar, 1956, vidi popis str. 276—277.

Omladina ove škole odlazila je i na radne akcije izvan grada, prvi su započeli radove na Bokanjačkom blatu, a u velikom broju sudjelovali su i na omladinskim radnim akcijama: Brčko — Banovići (38 omladinaca), Šamac — Sarajevo (76 omladinaca), Doboj — Banja Luka (38 omladinaca), Auto-put Zagreb — Beograd (140 omladinaca), Novi Vinodol (46 omladinaca) itd.

Ljubav prema narodu i učiteljskom pozivu, kao i patriotizam učenika ove škole očitovao se školske godine 1950/51. kada se nakon položenog učiteljskog diplomskog ispita cijelo odjeljenje od 26 učenika dobrovoljno prijavilo za rad u NR BiH. Kako je Dalmaciji u to vrijeme još uvijek nedostajalo učitelja, Oblasni NO Dalmacije dozvolio je rad u Bosni i Hercegovini samo sedamnaestorici kandidata. Omladinska organizacija dobila je prelaznu zastavicu Oblasnog komiteta Narodne omladine za primjeran rad 1948/49. kao najbolja omladinska organizacija Dalmacije. U školi je već od 1949/50. formiran pedagoški aktiv sa zadatkom da unapređuje pedagošku teoriju i praksu, u čemu je ova škola i postizavala sve zapaženije rezultate u pripremanju mladih učiteljskih kadrova.

Niža ekonomska škola osnovana je u Zadru 15. rujna 1947. prema uputstvima Ministarstva trgovine i opskrbe NRH. U školskoj godini 1947/48. školu je pohađao 21 učenik, a za direktora postavljen je prof. Blaž Jagić. U ljeto godine 1948, prema odluci spomenutog ministarstva, Niža ekonomska škola je podignuta u rang Ekonomskog tehnikuma, a položaj direktora zadržalo je isto lice. Pravo upisa imali su u ovu školu učenici s nižim tečajnim ispitom i učenici Niže ekonomske škole. U prvoj školskoj godini Ekonomskog tehnikuma bio je 31 učenik, a škola je imala svega dva nastavnika. U početku djelovanja ova škola je počela rad u prostorijama Industrijske škole, a školske 1949/50. preselila se u zgradu Osmogodišnje škole talijanske manjine. Uvjeti za rad bili su slabi, jer u početku nije mogla napredovati bez svog prostora i potrebnih učila. Tek kasnije, rješenjem smještaja ove škole u adaptirane prostorije kasarne u parku »Vladimir Nazor« i dolaskom novih nastavnih kadrova na čelu s direktorom prof. Dunkom Čatlakom, pa prof. Ivanom Vitezom, škola je vidno napredovala tako da je i broj učenika rastao. Školske godine 1950/51. bilo je 116 učenika, a 1951/52. 135 učenika

Rezultati rada ove škole u pripremanju srednjeg ekonomskog kadra pokazali su opravdanost njezina postojanja u Zadru. Područje Zadra, Benkovca, Obrovca i Knina tražilo je srednje ekonomske kadrove koji će raditi na unapređivanju potreba privrede ovog kraja, pa je Ekonomska škola u Zadru, posebno u prvim godinama nakon oslobođenja, ispunila svoj zadatak.

Nakon oslobođenja Zadra narodna vlast je pristupila obnavljanju i organizaciji Industrijske škole,¹⁴ pa je za direktora postavljen Srećko Ivanković. Kasnije je brigu o radu škole preuzelo Ministarstvo industrije NR Hrvatske, a za direktora je postavljen prof. Blaž Jagić. U početku rada ove škole bilo je upisano svega 16 učenika, ali nije bilo dovoljno stručnog kadra za provođenje teorijske i praktične nastave, pa se škola borila s teškoćama. Školovanje u Industrijskoj školi trajalo je tri godine. Nakon obnavljanja zgrade uređena je mehanička i stolarska radionica, učenici su sve više nadolazili, pa je 1946/47. bilo 47 učenika, a 1947/48. upisano je 125 učenika, koji su vršili različite usluge u gradu. Iz tih sredstava postepeno se nabavljao alat za druge radionice. Osnovano je električarsko i modelarsko odjeljenje, za koja nije bilo nastavnika, a niti materijala i alata, pa su učenici tih odjeljenja 1949. g. bili poslani u Zagreb, Sisak i Rijeku da dovrše školovanje.

Ovu školu preuzelo je 1950. poduzeće »Vlado Bagat«, a s njom i brigu o opskrbi škole kadrom, opremom radionica i potrebnim alatom tako da je ona odigrala značajnu ulogu u pripremanju kvalificiranih radnika širokog profila na zadarskom području.

Inicijativom Okružnog NOO u Zadru, polovinom travnja 1945, otvorena je Škola učenika u privredi, a pod ondašnjim nazivom Stručna produžna škola. Škola je imala zadatak da osposobljava kvalificirane radnike različitih struka i zanimanja, jer je oslobođeni, a porušeni Zadar trebao hitnu obnovu i izgradnju. Uvjeti za osnivanje ove škole bili su teški, jer je grad bio u ruševinama, a bez kadra i školskog prostora. Škola je počela rad u prostorijama Industrijske škole nakon što je zgrada bila obnovljena od ruševnog stanja. Direktorska dužnost i ove škole bila je povjerena prof. Blažu Jagiću, koji je za općeobrazovne predmete prikupljao honorarne nastavnike, a praktični rad su učenici provodili u poduzećima i kod privatnika. U prvoj školskoj godini 1944/45. bilo je 110 učenika u 3 odjeljenja, a postepeno se broj učenika i odjeljenja povećavao tako da je 1945/46. bilo 188 učenika u 6 odjeljenja, a 1947/48. bilo je 265 učenika u 10 odjeljenja, 1948/49. 324 učenika u 15 odjeljenja, a 1949/50. bilo je 500 učenika u 17 odjeljenja. Školovanje je trajalo dvije godine, a uvjeti za primanje u školu bili su: školska predsprema sa šest, sedam, odnosno osam razreda osnovne škole i starost od 14 do 17 godina. Škola je imala odjeljenja različite struke (drvoprerađivačke, prehrambene, električarske, brodograditeljske, građevinske, metalske, tekstilne, trgovačke, ugostiteljske i dr.).

¹⁴ Industrijska škola u Zadru bila je osnovana 1910, a za izgradnju zgrade utrošeno je 60.000 forinti iz zaklade, koju je Paško Bakmaz ostavio za unapređivanje zanatstva u gradu Zadru.

Nakon dvogodišnjeg školovanja učenici su polagali završni ispit i stjecali zvanje kvalificiranog radnika, a prvi završni ispit održan je u lipnju 1946. Prijavilo se 15 kandidata. Postepeno se ova škola kadrovski popunjavala i materijalna opskrba bila je sve bolja, pa je škola značila mnogo u pripremanju kvalificiranih radnika, koji su Zadru bili nužni u obnovi i izgradnji.

Zalaganjem Ministarstva narodnog zdravlja NRH u Zadru je 1. svibnja 1948. ponovno, nakon 30 godina prekida rada, otvorena Primaljska škola, koja je u početku nosila naziv »Babička škola«. Međutim, od godine 1951. škola dobiva stari naziv Primaljska škola. Školovanje je trajalo dvije godine, a 1948. g. bilo je upisano 30 učenica. Skolom je od osnutka rukovodio primarius dr Radoslav Akerman, a kao voditeljica internata djelovala je sestra V. Frančić. Primaljska škola u Zadru¹⁵ proslavila je 1951. god. 130. obljetnicu postojanja, pa su tom prilikom učenice održale svečanu akademiju u Narodnom kazalištu. Igrokaz za tu prigodu napisala je jedna učenica škole. Svečanostima su prisustvovali ravnatelji svih primaljskih škola u zemlji i mnogi ginekolozi iz Dalmacije. Broj učenica u ovoj školi povećavao se, pa je godine 1952. školovanje završilo 38 primalja.¹⁶

Na inicijativu Ministarstva ribarstva NRH u Zadru je školske godine 1949/50. počeo rad Pomorsko-ribarski tehnikum, koji je imao svrhu da priprema ribarske stručnjake. U prvoj školskoj godini bilo je upisano 25 učenika, uglavnom Dalmatinaca (18), dva iz Istre, dva iz NR Makedonije (iz Ohrida), dva iz Crne Gore (Hercegnovi) i jedan iz Vinkovaca, a školske godine 1950/51. upisalo se 30 učenika, i to 26 iz Dalmacije i Hrvatskog primorja, tri iz kontinentalnog dijela Hrvatske i jedan iz zone B STT.

Od početka rada stalni nastavnik bio je prof. Nikola Milić, koji je vršio i dužnost direktora škole, a ostali nastavnici su bili honorarni. Školovanje je trajalo dvije godine, a škola je imala broderski i ribarski smjer. Škola je imala i svoj brod za provođenje praktične nastave. To je bila koča »Lošinj«. U kolovozu 1951. donesena je odluka Ministarstva ribarstva NRH da se Pomorsko-ribarski tehnikum pripoji Pomorskom tehnikumu u Dubrovniku kao ribarski odsjek. Do spomenute odluke došlo je zbog smanjenja troškova uzdržavanja, a i zbog nedostataka stručnog nastavničkog kadra i učila.

Školske godine 1951/52. učenici su prešli u Dubrovnik, a u prostorije Pomorsko-ribarskog tehnikuma uselila je Osnovna škola Voštarnica, koja je do toga vremena radila u privatnoj zgradi u Koruškoj ulici. Inventar i koča »Lošinj« predani su Pomorskom tehnikumu u Dubrovniku.

¹⁵ Škola je u Zadru osnovana još 1821, a za vrijeme talijanske okupacije Zadra bila je zatvorena.

¹⁶ *Spomenica u povodu stogodišnjice Babičke škole u Zadru*, Zadar, 1951, str. 71—77.

OBNAVLJANJE ŠKOLA U ZADRU NAKON OSLOBOĐENJA

U Zadru je osnovana i Muzička škola, koja je djelovala kao osnovna škola za glazbeni odgoj, a školu su pohađali učenici ostalih škola u vanškolsko vrijeme. Muzičku školu je posjećivalo oko 200 učenika, a imala je odsjeke: klavir, gudački instrumenti (violina, čelo, kontrabas), duhački instrumenti i solo pjevanje. Nastava je u početku trajala 6 razreda, a s vremenom će prerasti u srednju muzičku školu. Pri Muzičkoj školi u Zadru osnovan je i baletni studio.

U Zadru su pored đачkih domova Učiteljske škole i Gimnazije djelovali i domovi za učenike Industrijske škole i Škole učenika u privredi, a kasnije su formirani srednjoškolski muški i ženski đачki domovi u kojima su stanovali učenici iz okolnih mjesta i šireg područja Dalmacije. Srednjoškolski domovi su omogućili stanovanje siromašnim učenicima koji su pohađali različite škole u Zadru.

Kako iz izloženog vidimo, rad škola nakon oslobođenja Zadra brzo se obnavlja, pa Zadar ponovno postaje kulturni i prosvjetni centar ne samo sjeverne Dalmacije već i šireg područja Dalmacije i Hrvatske. Školstvo u Zadru nakon oslobođenja doživljava svoju renesansu. Narod ovih krajeva je prihvatio škole kao važne odgojne institucije u svom kulturnom i prosvjetnom uzdizanju, što se nakon oslobođenja vidno osjećalo, jer je narod shvatio da bez škole nema napretka i razvitka. Novi uvjeti obnove i izgradnje socijalističkih odnosa zahtijevali su školovanje širokih narodnih masa, pa je Zadar u tom pogledu odigrao značajnu ulogu. U Zadru se nakon oslobođenja razvio sistem škola — od osnovnih, obaveznih do visokoškolskih.

M. ZANINović

Mate Zaninović: RESTORATION OF SCHOOLS IN ZADAR
AFTER LIBERATION

Summary

After the liberation of Zadar on October 31, 1944, immediate steps were taken to restore the schools. Primary schools started first: the school in the district of Arbanasi was opened in December 1944, to be followed by schools in the district of Voštarnica and in the old central part of the town. In 1945 nine primary schools were working, with a total of 1693 pupils. Grammar School was opened in March 1945, Teachers' Training School on November 29, 1945. Two other secondary schools were also opened: School for Industry Workers and Apprentices School. There were 813 pupils in secondary schools. Four residential homes were opened for pupils attending secondary schools, accomodating about five hundred. The population of Zadar grew rapidly after 1945, and demands for schools increased. The needs of life and increase of civil services required the foundation of new schools. Thus in the first decade after the liberation of Zadar and the country, the following secondary schools were funded: School of Midwifery, School of Commerce, School of Nursing, Music School, and Fisheries School.

Compulsory education was extended from four to seven and eight years; during the decade the number of primary school pupils increased to 2618, the number of secondary school pupils also increased gradually: from 813 in 1945 to 1371 in 1955. The increased number of schools and pupils in Zadar required new construction, adaptation, and extension of school buildings. Part of Petar Preradović Primary School, bombed during the war, was restored to use; the former Girls' Lyceum of St. Demetrius, destroyed in the war, was also rebuilt and it now houses the Faculty of Arts and Teachers' Training College; a new building was constructed in the district of Brodarica for the Fisheries School, but when it was closed down, Primary School »Voštarnica« took the building. The Residential Home »Nenad Parenta« was renovated to accomodate 180 pupils. Education in Zadar after liberation went through a revival. Zadar again became a cultural and educational centre in north Dalmatia, but also in the wider regions of Dalmatia and Croatia. The new conditions of the reconstruction of the country and the establishment of socialist self-government required the education of wider population. Zadar played an important role in this respect. A system of education from infant schools to primary, secondary, college and university education developed in Zadar after liberation.